
DOKUMENTUM

FARKAS GEIZA ÁLDATLAN PERE

BORI IMRE – VÁRADY TIBOR

Farkas Geiza markáns alakja mind a magyar tudománytörténetnek, mind a jugoszláviai magyar irodalom történetének, anélkül hogy a köztudat elfogadta, megismerte volna vagy legendás „ködlovagként”, vagy emberi mivoltának teljességében. Az egyikhez az emlékező szubjektivitást nélkülözzük, a másikhoz pedig az adatokat, amelyek emberi dimenzióit érzékeltetni engednék. Élete és munkássága ugyanis mind a legendáknak, mind a valóságos emberrajznak jó alapot kínál. Anyai dédapja Kiss Ernő, az Aradon kivégzett, majd Eleméren eltemetett 48-as tábornok. Maga lelkes radikális gondolkodású tudós, aki Jászi Oszkár köréhez tartozik, elannyira, hogy a szociológus a társadalmi tapasztalatait gyakorlatra is kész váltani, és az eleméri birtokot szétosztani a falu parasztjai között, s végre is hajtaná magányos agrárreformját, ha a szomszéd birtokos végül meg nem gátolja ebben. A századvégen kirobbant eleméri sztrájk idején a lázadók pártján áll, s az I. világháború végén katedrát is kap a pesti egyetemen (amire mindvégig büszke is lesz), elsősorban a *Huszadik Század* tudományos legitimációja alapján. A háború után elveszti birtokát: a jó tudós nincs gyakorlati érzékkel megáldva a jelek szerint: 1922-ben kényszerből eladta a birtok javát 3 000 000 dinárért Nikolić Nikolának, aki kisemmizi, de majd védekeznie és bizonygatnia kell, hogy birtokának eladása nem fiktív üzlet volt. Legszerencsétlenebb vállalkozása azonban kétségtelenül házassága, s a házasságát követő hosszú ideig tartó perlekedés és pereskedés. Majd tíz éven át vívta Farkas Geiza nem lélekemelő csatáját testi-lelki szabadságáért, vagyona romja-ért – a házában, a feleségével való viszálykodások poklában és a bíróságokon. Ezeknek aktáiból nagy csomót őrzött meg dr. Várady Imre ügyvéd irodája. A kitűnő becskereki ügyvéd egyike volt Farkas Geiza védőinek és ügyei intézője is a feleséggel való osztozkodásokban, közvetítő, amikor a férj és feleség között megszakadt a kommunikáció. A megőrzött iratok között több Farkas Geiza-level mellett Farkas Geiza bedványai, feljegyzései, a periratokkal kapcsolatos megjegyzései maradtak fenn, részben eredeti (magyar és szerb nyelvű) fo-

galmazásban, részben gépiratokban. Ezek között válogatva tesszük közzé Farkas Geiza életére és jellemére mutató dokumentumok javát a legszükségesebb kommentárokra korlátozva a közlést. A részletek címeit a válogató és sajtó alá rendező Bori Imre adta.

FARKAS GEIZA „KÜLÖNÖS HÁZASSÁGÁNAK” RÖVID TÖRTÉNETE

1. Csak a háború utáni időben találkoztam vele többet egy falusi szomszéd házában, ahol hosszabb ideig vendégeskedett. Akkor én 45 éves múltam, ő 36 éven fölül.

2. 1922-ben levelezést tartott fenn velem Budapestről. Mikor amaz év őszén felhívására budapesti lakásán felkerestem, a szokásos módon meghívásokkal, együttes séták, előadáshallgatások rendezésével közeledni igyekezett hozzám.

3. A végzetes napon, 1922. november 10-én nővére nem jött, mint máskor, velünk az előzetesen megbeszélt délelőtti városligeti sétára. Mikor ott házassági ajánlatot tettem neki, azonnal igent mondott.

4. Anyja hozzájárult. De kikötötték, hogy az eljegyzés egyelőre titokban maradjon.

5. Mikor egy hónappal később, főként egészségi okokból, visszalépni óhajtottam, látszólag nyugodtan beleegyezett. De még aznap felkerestek, megrohantak olyanok, akiknek megegyezésünk értelmében tudniok sem lett volna szabad az eljegyzésről. Főleg lelkiismeretemre hivatkozva levettek lábamról; fenntartottam az eljegyzést.

6. A mátkaság idején ideges viselkedésével kellemetlenül hatott reám. Boldog lettem volna, ha felbontja az eljegyzést, de ő mindég csak hidegségemet vetette szememre. Legkevésbé sem titkoltam előtte háború előtti vagyonom összezsugorodását. Megtagadtam, hogy náluk étkezzem, bejelentettem, hogy nálam ruha- és zsebpénze lesz, de nem konyhapénze, mert máson mint eddigi kosztomon nem vagyok hajlandó és képes élni. (Az első naptól kezdve észrevettem ugyanis, hogy egyáltalában nem háziasszony, csak mind több konyhapénzt tudna követelni és ezért mind kevesebbet nyújtani.) Ezért a háztartással nem lesz dolga. Mindenbe könnyen belement – mint utólag kiderült, az ellenkező későbbi kieroszakolásának hátsó gondolatával. Egyszer pityergő hangon azt mondta: Nem akarok Jugoszláviába menni. – De mikor erre elég hidegen azt feleltem, hogy én pedig ott maradok – nem tért vissza többé erre a tárgyra.

7. – 1923. június 7-én történt házasságkötésünk. Akkor én 49 éves voltam, ő közel 40. A következő hetekben hevesen, hisztérikusan csókolgatott, egyéb közeledésemet azonban félelmére hivatkozva elhárította. Ez nem került nagyobb fáradságába, miután amúgy sem szerelmi vágyból, hanem csakis köte-

lességből közeledtem feléje. Később – nem sokkal később – ugyan, mikor a házassági érintkezés megkezdéséről megfontoltan letettem, már követelte volna, hogy úgy éljünk, mint mások, és legyen gyerek. De nekem már akkor csak egy kívánságom volt: megszabadulni hisztériás közeledéseitől, követelődzéseitől, szemrehányásaitól.

8. Az első időktől kezdve egész törekvése szemmel láthatólag arra irányult, hogy házasságából minél több vagyoni előnyt húzzon ki. Jellemző, hogy mikor egyszer két, már nem is új szekrényt vettem, mind a kettőt az ő használatára, mindjárt azt mondta: az egyik az enyém. Forma szerint, írásban követelte általam 1000 dinárban megállapított havi pénzének legalább kétszeresére emelését, hol ott ama havi pénznek tavaszi és őszi ruházati hitelek, budapesti utazási és tartózkodási segélyek meg külön ajándékok alakjában többszörösét juttattam neki, még vagyoniilag meg is erőltettem magam miatta. Ez nem gátolta őt abban sem, hogy örökösen szegénységét hánytorgassa fel, és engem szemembe fősvénynek nevezzen. Mert állandóan a valóságnál sokkalta nagyobbak képzelte jövedelmemet, melybe mélyebb betekintést ugyan nem adtam neki, nehogy utolsó parámat is el akarja szedni piperére. Ezért ahol elhelyezett pénzemet sejtette, tudakozódásokat indított meg, és igen zokon vette, ha megtagadták tőle a kívánt felvilágosítást. 1924 végén Budapesten vagy környékén házat akart venni, amihez a pénz legnagyobb részét egyelőre hitel alakjában tőlem várta, és mikor felvilágosítottam, hogy nincs, azt felelte: azt hittem, hogy Ön gazdagabb. Mikor 1925-ben hónapok óta távol élt tőlem, leveleiben már célzásokat tett, hogy havi 3000 dinár nem elég megélhetésére, 6–7000 kell.

9. Legfőbb törekvése, melyért tulajdonképpen házi békémet feldúlta, öreg, még nagyanyámtól maradt házvezetőnőm kitérása és azután háztartásom, ezzel pénztárcám hatalmába kerítése volt. E célra semmi eszközt meg nem vetett, vádaskodott, rágalmazott; mikor a házvezetőnőt elengedni vonakodtam, igénykedéssel, a többi két cseléd elpiszkálásának kísérleteivel próbálta a ház eddigi rendjét felforgatni. Közben rokonaimmal, barátaimmal szemben is a sértettet adta, hogy engem velük összeveszítsen. Engem szünni nem akaró szemrehányásokkal, ideges jelenetekkel zaklatott, kivált ha engedékeny hangulatban vélt találni vagy ha beteg voltam. Egy igen csekély háztartási ügyből kifolyólag (vasalásnál megégetett ing, melynek megtérítését azonnal felajánlottam) már a házasság első évében azzal fenyegetőzött, hogy „az emberek beszélni fognak”. Sok jel és adat mutatott arra, hogy e célból tele is házalta a laptalan panaszaival, vádaskodásaival mindazokat, akik csak meg akarták hallgatni. Aki ilyenkor igazat adott neki, esetleg továbbmesélte történeteit, azzal sülvé-főve barátkozott – ellenben aki nem adott neki rögtön igazat, azt gyűlölte, üldözte, ha lehetett, megalázta.

10. Három hónapja sem voltunk házasok, mikor tüdőcsúcshurutom rosszabbra fordult – aligha utolsó sorban az otthoni izgalmak folytán. A Tatrans-

ka Polianka-i szanatóriumba mentem, egy ideig ő is velem volt. Itt is távol az őt állítólag annyira bántó házi viszonyoktól, nem szűnt meg jeleneteit rendezni és ezzel engem gyógyulásomban visszavetni. Egy ilyen alkalommal kijelentette, hogy el kíván tőlem válni és máshoz menni. Mikor azonban beleegyezésemről biztosítottam, mindjárt másképp kezdett beszélni, és attól kezdve vallásos meggyőződése szigorúan tiltotta neki a válást.

11. – 1925. március 8n egy merőben eszelős neheztelésből kifolyólag (mert betegeskedve orvosomat szobámba fogadtam, és nem vezettem tisztelgésre az ő szobájába, ahol különben is egy látogatásra öltözött) durván rám támadt, és azt mondta: Az Ön anyja hülye lehetett, hogy Önt így nevelte – vak, vagy siket, vagy hülye ismételte még. Mikor azután nem kapta meg tőlem a megérdemelt szóbeli vagy tetteges választ, melynek ellenem való kihasználására szemmel láthatólag készült – egyszerre fordított egyet a dolgon, megragadta a karomat, és a „megölöm magamat” kiáltással elrohant hazulról. – Öngyilkosságot máskor is emlegetett és pedig nemcsak a sajátját, hanem az enyémet is, amennyiben ismételen mint nagyszerű példáról beszélt előttem valakiről, aki mikor nem tudta feleségét kielégíteni, agyonlőtte magát, és egész vagyonát feleségére hagyta. Olykor súlyos rosszulletet, betegséget is tettetett vagy hitetett el magával, emlegette halálát, melynek természetesen én leszek az oka; komoly a dolog sohasem volt.

12. Az 1925. március 8-iki jelenet után egy hónappal Budapestre távozott. Az eltartására szükséges összeget egy barátom útján havonként rendszeresen kézbesítettem neki. Ezt a barátomat azonban, bár a pénzügyek elintézésén kívül nem is kereste fel, általam az ő megfigyelésére kirendelt kémnek nevezte; tartáspénze ily utalványozása helyett általános meghatalmazást, tehát számlám fölötti teljes rendelkezést kívánt tőlem. Negyedévi távollét után azt a „feltételt” írta nekem, hogy ha nem szűnök meg őt ellenőrizni, nem fogja többé kötelességének elismerni, hogy mindenkori tartózkodási helyét velem tudassa.

13. Egyszerre sűrűbben és barátságosabban kezdett írni, és visszajövetelét is bejelentette. Ekkor – négy hónapi távolléte után – azt feleltem neki: Beteges ember vagyok, nem bírom ki az Önnel való életet. Kérem és tanácsolom tehát, ne jöjjön vissza házamba; itt vendéglátásnál egyebet nem nyújthatok, de azt is csak rövid időre (a csomagolás idejére).

14. Ennek dacára 1925 szeptember végén anyjával együtt mégis eljött. Beszélgetésre kért fel, melyben azt mondta: Ha Ön mindenáron meg akar tőlem szabadulni, attól félek, hogy ezt nem fogja túlélni. – Kérdésemre, hogy ez fenyegetés? – azt felelte: Nem, csak figyelmeztetés. És hozzátette: Az én időm is el fog még jönni. – Arról is beszélt akkor, hogy „ha két erős egyéniség összeütközik”, amint már régebben irigyelte az olyan asszonyt, akinek (egy tréfás elbeszélésben) „tehetetlen pipogya férje” van, sőt már mátkasága idején azt az elég meglepő kérdést intézte hozzám, hogy engedelmeskedni fogok e neki?

– Azt a kívánságát is kifejezte, hogy ha nálam nem tud megmaradni, a szomszéd városban rendezem be őt. Utóbb azonban, mikor reá kellett jönnie, hogy ez a berendezés nem ütközik akadályba részemről, amíg a Budapesten élvezettel egyenlő havi tartásdíj kiutalásán kívül egyébre nem terjed, kifejezetten viszszafejtett ettől az eszméjétől azzal az indokolással, hogy most már vallásilag „evolált”, helyét csakis itt mellettem találja fel, ahol bármiképp ki kell tartania.

15. Bár öt hónapi önkéntes távollét után már csak kifejezett kívánságom ellenére tartózkodott házamban, itt kevesebb hiányt szenvedett bármiben, mint szenvedett volna bárhol a világon. Egy ideig még uzsonna vendégségek adását is lehetővé tettem számára. Ennek dacára még most sem szűnt meg igényeskedni, kellemetlenkedni, panaszkodni, vádaskodni, velem az étkezéseknél – hisz máskor már alig találkoztunk – veszekedéseket kezdeni. Kivált háztartási áskálódásait folytatta egészen méltatlan módon. (Pl. azzal a ráfogással, hogy 14 dinár eltűnt a szobájából, biztosan a cseléd lopta el.) Fokozatosan be is szüntettem az együttékezést, 1926 nyara óta kiki a maga szobájába kapta ételét, mely számára még akkor is kiadósabb volt, mint az én számomra.

16. Levélbeli érintkezésünk azért sűrűbb volt, mintsem én kívántam. Rendszerint ő volt a kezdeményező egy-egy újabb rohammal még mindig fel nem adott célja: háztartásom, illetőleg pénztárcám megkaparítása felé. Mikor az ilyesmikre most már következetesen azt válaszoltam, hogy nem kívánom ittlétét, azt felelte: adjam ezt neki tudomására két tanú által láttamozott írásban. Ezt is megettem, de – miként ez előrelátható volt – minden eredmény nélkül.

17. Láttam, hogy ettől a már-már botrányos együttlétől nem szabadulhatok erélyesebb eszközök alkalmazása nélkül. Közöltem vele, hogy kényszeríteni fogom tudni házam elhagyására. Ezt a nyilatkozatomat az ideiglenes tartási perben kiadósan felhasználta, de mégis kiderült, hogy csalódtam: az én fegyvertáramban nem volt eszköz, mellyel őt távozásra bírhattam volna. Mikor megtudtam, hogy szomszédok gúnyját igyekszik kihívni háztartási intézkedéseim felett, 1928. január 4-én felszólítottam, hogy ezen hónap 31-ig hagyja el a házamat, amely esetben illő havi járadékot adok neki. Ha azonban nem távozik, sem pénzt, sem semminemű ellátást vagy kiszolgálást nem adok neki házamban. Nem távozott, benn maradt lakásom egy részében, tovább használta bútoraimat és minden tárgyamat, amely véletlenül ama lakrészben volt. Még meg is tiltotta az általa felfogadott kiszolgálónőnek, hogy az én cselédekemnek valamit kiadjon, a tilalom betartására ugyan nem került a sor, mert én inkább újból megvettem, ami történetesen nála rekedt volt. Azonban pert indított ellenem ideiglenes tartásdíj iránt. Ennek folyamán ő, illetve állandóan itt levő anyja olyan beszédeket folytattak, hogy „majd megmutatják annak a gögös magyarnak” – „majd felkutatják utolsó dinárját is” – egyelőre itt kell maradniok, nehogy az özvegyi jog kérdéssé váljék. Erre a jogra már régebben, a végleges szakítás előtt is számítottam, midőn rokonaim között megkülönböztetésekre készültem.

18. Az ideiglenes tartásdíj-per eredménye: a bíróságok a fellebbezések folyamán a jövedelmi viszonyaimnak megfelelő és általam felajánlott havi 3000 dinár helyett havi 5000 dinárt állapítottak meg javára; a semmitőszéki ítélet még ennek az összegnek felemelését is a lehetőség körébe helyezte számára az esetre, ha a házamban elfoglalt lakást elhagyni kényszerülne.

19. Ezen reá nézve annyira kedvező ítélet után 1929. május havában tárgyalásokat kezdett volna velem tartásdíjának egy tőkeösszeg fizetésével egyszer mindenkorra megváltása iránt. Vallási álláspontja ismét evolvált: most már az anyagiak kielégítő elintézése után a házasság felbontásába is kész volt belemenni. Igényét azonban nem volt hajlandó ügyvédem előtt számokban kifejezni, személyesen pedig annál kevésbé voltam hajlandó vele tárgyalni, mert meggyőződésem volt, hogy igénye aránytalan, sőt adott vagyoni helyzetemben egyszerűen lehetetlen lesz.

20. – 1929 júniusában újabb pert indított ellenem az addig házamban elfoglaltakon túl újabb helyiségeknek részére átengedése iránt. 60 000 dinár évjáradék birtokában természetesen szegénységi jogon illetékmentesen perelt. Perét minden jogász előreszámítás ellenére elsőfokon azonnali végrehajtás hatályával megnyerte; az az ítéletbe még rendszerinti kijáratomnak az ő számára való megnyitása is belekerült. Másod- és végső fokon azután elvesztette ezt a pert, de addig már ismét eléggé megzavarta házi rendemet, még jelentős kiadásokat is okozott nekem a fentemlített kijárat elfalazása révén, melyre ugyan az elsőfokú ítélet nem kötelezett, de melyen magam szántából végrehajtottam, nehogy ellenfelem a kijárat révén megmaradt lakásomon átmehessen. Inkább magam elégedtem meg az addigi hátsó kijáratl.

21. Időközben tudomásomra jutott, hogy anyja, aki magyar állampolgár és magyar nyugdíjas, a beográdi francia követség útján beadványt intézett Ő felsége a Király kabineti irodájához; melyben engem és egykori birtokom vevőjét az állami törvények kijátszására irányult színleges adás-vétel kötésével vádolt meg. Cél: annak kisütése, hogy ama birtok jövedelmét minden agrárreform és eladási kényszerhelyzet után is én élvezem, tehát a támadóim által áhított tartásdíjat fizethetem. Az ügyben a birtokvevőt kihallgatták, a panaszbeadvány megszerzése ügyvédemnek nem sikerült. Különben a valótlan feljelentésért megtettem volna a rágalmazási feljelentést.

22. Válokeresetén jelenleg havi 5000 dináros tartásdíjának havi 12 000 dinárra felemelését kéri – egyrészt az én állítólagos nagy vagyonomra és társadalmi állásomra, másrészt az ő házassága miatt elhagyott nyelvtanárnoi keresetének elvesztése, végül anyjával és nővérével szemben fennálló tartási kötelezettségeire hivatkozva. Ezekre az érvelésekre valóban nem nehéz megfelelni.

Mindenekelőtt társadalmi állásom nem magasabb, mint bármely főiskolát végzett jugoszláv állampolgáré. Az egyedüli hivatal, melyet betöltök, az, hogy falum önkéntes tűzoltóságának parancsnoka vagyok.

Vagyoni viszonyaimat már az ideiglenes tartási per tárgyalásakor a valóság-
nak megfelelően kifejtettem. Azóta jövedelmem nem lett sem nagyobb, sem
biztosabb. Ha a semmítőszéki ítélet indoklása vagyonomat 2 1/2 millió dinár
készpénzre számította át – a lakáson túl megítélt évi 60 000 dinár tartásdíj máris
jövedelmem egyenlő megosztását jelenti, miután 6%-nál nagyobb kamatozást
állandó alapul venni nem lehet, így pedig évi 150 000 dinár bruttó jövedelem
jön ki, melyből nekem az adók és ekerülhetetlen kezelési, karbantartási költsé-
gek fedezése és a megítélt tartásdíj kifizetése után alig marad meg az utóbbival
egyenlő összeg.

Az általa értem állítólag feláldozott kereset nagyságát mindenki kiszámíthat-
ja, aki a magyarországi tanítónői fizetésekről és magán-óra-díjakról, melyek az
ítteniéknél semmi esetre sem jelentékenyen magasabbak, tájékozva van. Aligha
haladja meg ez a kereset az általam eredetileg megajánlott havi tiszta 3000 dinár
tartásdíjat. Ha valaha egy hónapban jelentékenyen többet vett be, ez csakis
rendkívüli munkák több hónapi összesített díja lehetett. De nem is volt az ak-
kor már negyven év felé járó peres félnek szüksége rá, hogy keresetét feladja.
Az eljegyzés felbontása esetén még kérelemmel sem kényszerítettem volna a velem
való házasságra. Különben a házasságkötés előtt már a közalkalmazottak B. lis-
táján volt, a magyar állam nyugdíjozta. Nyugdíját az én határozott tanácsom
ellenére váltatta meg és fektette azután részben egy Magyarországon vett és
bérbe adott házba, részben egy könyvkiadási vállalkozásba.

Ami végre hozzátartozói eltartását illeti, ez engem semmiféle törvény szerint
nem terhel. De különben, miként már előbb megjegyeztem volt, anyja a ma-
gyar államtól nyugdíjat élvez, melyet az utóbbi évek folyamán fel is emeltek.
Nővérének ellátása körül minden valószínűség szerint szintén nem vállalt je-
lentősebb terheket.

(Folytatjuk)

